

Lezing voor mini-conferentie “Het Huis van Thorbecke in de steigers”
Brechtje Paardekooper, voorzitter GroenLinks AmbtoNetwerk
Den Haag, 28 mei 2010.

Naar een herwaardering van Publiek Belang.

Goedemiddag dames en heren!

Mijn naam is Brechtje Paardekooper, en vanmiddag spreek ik tot u in de hoedanigheid van coördinator van het GroenLinks AmbtoNetwerk. Ambto? Ja, dat is de verkorting van ambtenaar. Het netwerk telt zo'n 150 leden, voornamelijk rijks-ambtenaren, maar ook ambtenaren die bij provincies en gemeenten werken. We komen onregelmatig bij elkaar, soms voor stellingendiners, soms voor grotere bijeenkomsten, om ervaringen uit te wisselen en na te denken over hoe de overheid beter zou kunnen functioneren. Dat heeft onder meer geresulteerd in een essaybundel, getiteld 'Verhalen uit het Vooronder', waarbij het vooronder, zoals u zult begrijpen, het Vooronder is van het Schip van de Staat. Voor de volledigheid wil ik even vermelden dat wat ik vanmiddag ga zeggen, de mening is van het AmbtoNetwerk, maar niet noodzakelijkerwijs die van GroenLinks.

In deze lezing zal ik ingaan op de verhouding tussen publiek en privaat belang. Ik zal uitleggen waar die naar onze mening uit het lood is geslagen, en wat dat voor consequenties heeft. En ik zal uitleggen hoe het publiek belang naar onze mening beter behartigd kan worden – en waarom een duidelijke visie op publiek belang het functioneren van de overheid ten goede komt.

De verhouding tussen publiek en privaat is lange tijd het onderwerp van debat geweest tussen links en rechts. Rechts ziet het publiek belang graag zo beperkt mogelijk en laat het liefst zo veel mogelijk ruimte aan de markt. Geparafraseerd: als je mensen maar de mogelijkheid geeft hun private belangen na te jagen, komt het vanzelf goed. De overheid hoeft er alleen maar te zijn als het écht fout gaat. Links, daarentegen, heeft traditiegetrouw meer oog voor bestaande ongelijkheid, en stelt dat het creëren van gelijke kansen voor diegenen die vanuit een mindere positie starten eveneens publiek belang is.

De afgelopen periode heeft rechts – nauwkeuriger: de neoliberale visie- uitbundig gezegevierd. Twee decennia geleden kwam een meer bedrijfsmatige visie op de overheid overgewaaid uit de Angelssaksische landen. Het functioneren van de overheid werd voortaan vooral getoetst op efficiency en effectiviteit. De overheid ging werken als bedrijf. Waar dat mogelijk was, werd uitbesteed, verzelfstandigd of geprivatiseerd; marktwerking werd een belangrijk instrument. De private sector moest meer ruimte krijgen.

Zelfregulering werd het sleutelwoord. De overheid trad terug.

En natuurlijk, het was niet slecht dat de overheid zichzelf eens kritisch onder de loep nam. Maar die bedrijfsmatige visie kwam wel voort uit juist die landen – en werd geformuleerd door juist die regeringen (Reagan, Thatcher), die nu niet bepaald bekend stonden om hun liefde voor het publieke belang. Integendeel, de achterliggende agenda was maar al te duidelijk: het publiek belang terugdringen ten behoeve van private winst.

In 2000 publiceerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid het rapport 'Het Borgen van Publiek Belang'. Dat behandelde de verhouding tussen privaat en publiek belang en de vraag hoe dat laatste gegarandeerd kan worden. Instrumenten als marktwerking en privatisering, zo stelde de WRR nadrukkelijk, zijn daarbij slechts middelen en kunnen geen doel op zich zijn. Lijkt een open deur, maar was het niet. De

belangrijkste aanbeveling van de Raad luidde dan ook dat de politiek de discussie moest vormen over wat nu precies publiek belang behelste, om van daaruit de juiste instrumenten toe te kunnen passen.

Die discussie is er nooit gekomen. Tijdens de Paarse kabinetten trad de overheid zoals gezegd vooral terug; en ook politici begonnen hun eigen rol te bagatelliseren. De verhouding tussen overheid en burger werd vooral vormgegeven als die tussen aanbieder en consument. En de verschillende kabinetten-Balkenende zetten die houding naadloos voort. De nadruk op 'eigen verantwoordelijkheid' hield in dat mensen vooral hun eigen zaken moesten regelen en dat dan vooral als klant van bijvoorbeeld zorg- en pensioenverzekeringen. Daarmee heeft burgerschap tijdens de afgelopen kabinetten een bepaald platte invulling gekregen. 'Consument' staat tot 'burgerschap' als 'iets kopen' staat tot 'iets mee vormgeven'. Op het burgerschap kom ik zo nog nader terug.

Wat verstaan wij onder publiek belang? Ik ga hier een op zich een tamelijk arbitraire definitie geven van publiek belang. Het is een definitie die door links breder kan worden ingevuld dan door rechts. Maar het komt op het volgende neer. Allereerst het goed functioneren van dragende maatschappelijke instituties: zoals rechtspraak, wetenschap, en zoals we recentelijk ook gezien hebben: het goed functioneren van betalingsverkeer. Daarnaast het noemen we de zogeheten 'merit goods', kwetsbare zaken als bijvoorbeeld cultuur en milieu. Het zijn zaken die op zichzelf een impliciete waarde vertegenwoordigen, maar snel teloorgaan als ze niet actief beschermd en gestimuleerd worden. En natuurlijk noemen we het waarborgen van toegankelijkheid en kwaliteit en van voorzieningen, zoals onderwijs, gezondheidszorg en fysieke infrastructuur. En tenslotte: het bewaken van het publieke domein, zoals door de veiligheid te garanderen en het bevorderen van de participatie van burgers. Middels een aantal cases zal ik duidelijk maken dat een heldere definitie van publiek belang de overheid helpt bij de cruciale vraag: welke instrumenten te kiezen voor het vormgeven van beleid?

Als we het hebben over herwaardering van publiek belang, betekent dat dan dat we de overheid moeten gaan versterken? Nee, dat is iets anders. Het is niet zo dat overheid en publiek belang één op één lopen. Andere groepen -niet-gouvernementele organisaties; actieve burgers; bedrijven- kunnen ook publieke belangen behartigen. Maar het is wel zo dat de overheid een unieke verantwoordelijkheid heeft om het publiek belang te garanderen. En het is ook zo dat dat veel meer dan vroeger, een expliciete insteek en actieve houding vereist. Dat komt door twee zaken: de maatschappelijke context en de oriëntatie van publiek belang.

Op de eerste plaats is de maatschappelijke context waarin de overheid functioneert complexer geworden. Het publieke en het private domein zijn sterk in elkaar vervlochten geraakt. Er zijn vele mengvormen ontstaan: verzelfstandigde diensten; hybride organisaties; agentschappen, noem maar op. Bij het formuleren van beleid zijn ook nog eens vele 'spelers' betrokken: overheden, bedrijven, organisaties, groepen burgers, media, experts. Het is zaak om met al deze groepen tot een resultaat te komen dat gedragen wordt. Het noodzakelijk moreel gezag daarvoor heeft de overheid alleen als zij zich duidelijk opstelt als hoeder van het publiek belang. Als ze het publiek belang voorop stelt in haar overwegingen. Anders verliest ze haar gezag en is ze slechts één van de spelers.

Ik denk, eerlijk gezegd, dat dit door de huidige politici een beetje vergeten wordt. In onze indirecte democratie worden politici gekozen om voor de periode van (idealiter) vier jaar te functioneren "zonder last of ruggespraak. Op die manier wordt gegarandeerd, wederom idealiter, dat afwegingen gemaakt worden in ons algemeen belang. Hardcore supporters

van het referendum vergeten dat wel eens. Het betrekken van burgers middels stelselmatige referenda resulteert niet noodzakelijkerwijs in een beter behartigen van ons algemeen belang, maar tot een overmaat aan consumentisme. Neem bijvoorbeeld de staat Californië. Deze staat is, zoals u waarschijnlijk weet, zo goed als failliet. De reden daarvoor is de opeenvolging van referenda, die niet alleen de mogelijkheden om belasting te heffen hebben uitgehold -elk voorstel voor belastingen wordt namelijk in een referendum afgestemd- maar die ook een eindeloos wensenlijstje vastlegden en het uitgavenpatroon van de staat Californië tot grote hoogten opstuwden. De 'ik, alles, nu'-mentaliteit, aangewakkerd door politici zelf- maakt de staat simpelweg onregeerbaar. Dit is zoals u begrijpt vast een voorzetje richting Dick.

Bijzonder aan het perspectief van publiek belang is daarnaast dat de oriëntatie vaak op de lange termijn ligt. Investerings in bijvoorbeeld onderwijs en wetenschap werpen soms niet meteen vrucht af, maar zijn wel noodzakelijk om ze ook in de toekomst op peil te houden. Dat kan leiden tot conflicten tussen privaat en publiek belang zoals bijvoorbeeld binnen de wetenschap. Zoals u weet werd er in de jaren tachtig flink bezuinigd op de universiteiten, en zij werden gestimuleerd om zich voor wat zij tekort kwamen, vooral op de markt te bewegen. Deze ontwikkeling bracht een aantal dilemma's met zich mee. Zo delen onderzoeksgroepen hun resultaten en gegevens minder makkelijk met andere onderzoekers, omdat ze zelf octrooi willen aanvragen en hun concurrenten niet wijzer willen maken dan ze al zijn. De vooruitgang van wetenschappelijk onderzoek, gebaseerd op het delen van informatie en een gezonde vorm van rivaliteit, loopt daarmee gevaar te stagneren. Een ander dilemma is of men nog geloofwaardig onderzoek kan doen naar een geneesmiddel, als men tegelijkertijd onderzoek doet in opdracht van dezelfde farmaceutische firma. En wat als contract-onderzoek ertoe leidt dat druk op wetenschappers wordt uitgeoefend om voor de farmaceutische firma negatieve resultaten maar niet te publiceren? In al deze -niet fictieve- gevallen gaan de belangen van private ondernemingen rechtstreeks in tegen het publiek belang. Het bedrijfsleven, gedreven door miljoenen-belangen, profiteert van het onaantastbare aureool van wetenschappelijk onderzoek: het is onafhankelijk, betrouwbaar en kwalitatief goed. Maar tegelijkertijd tast het dat aureool aan door haar eigen belangen na te streven. Afkalving van de onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek en stagnatie van de wetenschappelijke vooruitgang zal pas op de lange termijn optreden. Maar als het gebeurt, verdwijnt het vertrouwen. Dan leidt niet alleen het publieke domein er onder – maar ook het bedrijfsleven zelf. Regeren is inderdaad: vooruitzien.

Bovendien verschuiven soms de domeinen waar publiek belang cruciaal is voor de toekomst. Kijk bijvoorbeeld naar de banken. Hadden we tien jaar geleden beseft dat de Angelsaksische benadering van de banken, waardoor zij vooral gericht werden op winst maken, zo een enorm effect zou hebben op het vertrouwen in de sector en daarmee voor de economie? In de complexe wereld van de kenniseconomie is een groot vertrouwen een asset. Groot vertrouwen betekent namelijk dat sprake is van veel sociaal kapitaal. En veel sociaal kapitaal verlaagt de transactiekosten. Er zijn minder regels en controlesystemen nodig. En er is ruimte voor maatwerk en flexibiliteit. Vertrouwen in maatschappelijke instituties is dus belangrijk voor concurrentievermogen en innovatie.

Het publiek belang vereist dus een heldere visie en een lange termijn-blik. Maar het komt er ook op aan publiek belang actief te promoten. Je kunt milieu – één van de zogeheten merit goods die ik zojuist noemde- een beetje voor de Bühne beschermen, een beetje zoals het CDA doet: niet al te veel, en af en toe een boze brief naar Brussel sturen als ze volgens jou te streng worden -en je lang verzetten tegen het onder water laten lopen van een polder omdat je achterban in Zeeland woont, ...

of - nee, laat ik het niet over milieu hebben. Laat ik het over cultuur hebben. Onlangs stelde de PVV in Almere voor om alle cultuursubsidies maar af te schaffen. Cultuur is immers in de ogen van de PVV een linkse hobby zonder maatschappelijk nut. De Raad voor Cultuur weet de waarde van Cultuur wel te omschrijven: De Raad voor Cultuur echter weet de waarde van cultuur wel te omschrijven: 'Cultuur bindt, troost, ontspant, inspireert en stemt tot nadenken', zo vatte de Raad het samen. Met andere woorden: cultuur verrijkt het leven. Nu zijn er verschillende manieren om met cultuur als merit good om te gaan. Wil je een kwalitatief goed en divers culturaanbod handhaven, dan is het belangrijk te investeren in een zekere infrastructuur. Veel commercieel interessante artiesten hebben zich bijvoorbeeld kunnen ontwikkelen dankzij stimuleringsfondsen voor jonge kunstenaars en juist het sponsoren van infrastructuur is niet altijd even aantrekkelijk voor geldschieters. Men investeert liever in aankomende talenten of gevestigde namen want dat is minder risicovol. Bovendien valt bij economische tegenwind sponsoring gauw weg. De Raad voor Cultuur bepleit daarom het stimuleren van een culture of giving, al was het alleen al omdat dat cultuur kan inbedden in de gemeenschap. Maar dat vereist een actieve instelling en een op bezuinigen beluste overheid kan die niet altijd opbrengen. In 2006 verblijdde een gulle gever de Stadsschouwburg van Amsterdam met een gift van 250.000 Euro. Onmiddellijk verminderde de gemeente haar subsidie met hetzelfde bedrag. Dat is natuurlijk en verkeerd signaal. Men had de schenker een ereplaats moeten geven, en de gift moeten gebruiken voor een prestigieus project. Op die manier zou de gift een voorbeeld zijn geweest voor andere potentiële gulle gevers. De les hiervan is: wil je écht investeren in een levendige maatschappelijk gedragen cultuursector, denk dan na over hoe je je geld inzet. Dat hoeft per saldo niet persé meer te kosten, omdat het ook weer giften oplevert.

Zoals we allemaal weten, is er één sector, waar de MBA-bedrijfslogica en het marktdenken wel heel hard heeft toegeslagen: de sociale en maatschappelijke dienstverlening. Doordat instanties door de subsidiegevers worden afgerekend op van te voren scherp omschreven resultaten richten zij zich meer op de subsidieregels: de maatschappelijke realiteit verdwijnt daarmee uit zicht: er ontstaat een papieren werkelijkheid. Dit wordt nog versterkt doordat de controledwang met elk in politiek en media breed uitgemeten incident toeneemt. Het resultaat is bekend: overal klagen professionals dat zij het overgrote deel van hun tijd kwijt zijn aan verslaglegging en formulieren invullen. Ze komen niet meer toe aan hun echte werk: dienstverlening.

Hier wreekt zich ook dat veel toezicht op afstand is gezet. Wat krijgen we nu? Is dat erg, toezicht op afstand zetten erg? Ja, door veel toezicht en inspecties voortaan op meta-niveau te laten controleren -dus alleen te kijken of de procedures aanwezig zijn en kloppen, in plaats van te kijken hoe één en ander in praktijk werkt- wordt de papieren werkelijkheid nog eens versterkt. Rondom inspecties en subsidieaanvragen ontstaat vervolgens een kring van adviesbureautjes, die instellingen helpen de weg te vinden in het overheidssysteem en niet zelden zelfs complete subsidieaanvragen schrijven. De vraag is of het nu zo veel bespaard heeft, toezicht op afstand laten functioneren. We zien de paradox dagelijks op ons werk: de terugtrekkende overheid creëert juist een overdaad aan papier en procedures. De vraag is ook of een politiek, die geen interesse heeft voor de vraag of beleid wel echt wordt uitgevoerd, zichzelf wel serieus neemt.

Hoe dan wel? Een sterkere rol voor toezicht kan de doorgeschoten controledwang vervangen. Werk dus op vertrouwen. Controleer op hoofdlijnen, stel bij incidenten ad hoc onderzoekscommissies in en accepteer grotere foutenmarges. En zorg voor betere

verantwoording: in plaats van grote hoeveelheden soms zinloze informatie te presenteren zouden instanties beter een summierere hoeveelheid echt cruciale cijfers kunnen geven, samen met een verhaal: over wat men zich ten doel stelde, wat daarvan geworden is, en hoe men over het geheel oordeelt. Dat laat ruimte voor lokale omstandigheden en voor de overwegingen die men binnen de instantie gehad heeft. Om de transparantie te vergroten, kan verantwoording vervolgens niet alleen afgelegd worden aan de bestuurder – en de politiek-, maar ook aan het publiek.

Dat voor wat betreft de papieren werkelijkheid. Een tweede consequentie van het marktdenken, is dat het dienstverlenende instellingen zoals zorg en welzijn vooral ondoorzichtiger heeft gemaakt. Dat geldt zowel voor de professionals die er werken als voor burgers die er gebruik van maken. Voor wie zich regelmatig in welzijnsland begeeft, is er het een bekend verschijnsel: om de haverklap vallen woorden als 'regie', 'vraagsturing', 'maatwerk', en 'integrale hulpverlening' als antwoord op 'afstemmingsproblemen' tussen de verschillende 'spelers'. De bedrijfskundeloga en de daarmee samenhangende financiering heeft geleid tot fragmentatie. De diverse organisaties doen heel efficiënt precies waarvoor ze ingehuurd worden maar op het niveau van de cliënt ontbreekt de synthese. En op zijn of haar beurt, kan zelfs de meest ontwikkelde cliënt tegenwoordig de weg niet meer vinden tussen de aanvraagtoetsingen, indicatie-stellingen, wachtlijsten en al dan niet vergoede kosten. De dienstverlening is het publiek onteigend. Niet voor niets zijn in de thuiszorg nu de kleine bureautjes sterk in opkomst die zónder tijdschrijven even goede zorg leveren voor dezelfde prijs – en een stuk klantvriendelijker. Maar overzichtelijkheid en klantvriendelijkheid kun je niet alleen organiseren maar ook financieren: door meer corefinanciering bijvoorbeeld in plaats van alleen outputgerichte financiering.

Betekent dat nu dat we tegen marktwerking zijn? Geenszins. Maar je moet wel nadenken over hoe je die toepast: wie krijgt er precies de keuzevrijheid en waarop wordt precies geconcurrereerd? In ons zorgstelsel bijvoorbeeld is ervoor gekozen om voornamelijk te concurreren op prijs; en degenen die de keuze hebben, zijn de zorgverzekeraars. En burgers kunnen wel kiezen voor een andere verzekeraar – maar pakketten zijn zodanig divers en onvergelijkbaar dat het maar de vraag is in hoeverre hier sprake is van echte concurrentie. En dat kan ook anders.

In de Deense kinderopvang regelt de overheid de kaders van de dienstverlening: de minimum kwaliteitseisen, en de financiering daarvoor. Maar zowel publieke als private instellingen mogen kinderopvang aanbieden; en als een private instelling bijvoorbeeld kinderopvang kan aanbieden, met -bijvoorbeeld- daarbij ook nog diensten als een wasserette en een traiteur, dan krijgt die de klanten en het daarmee samenhangende bedrag per kind. Men concurreert dus op innovatie en extra's. Hetzelfde principe geldt voor ziekenhuizen in het Italiaanse Lombardije. Daar kunnen zowel private als publieke ziekenhuizen tegen strikte kwaliteitseisen concurreren om klanten – en financiering geschiedt per klant. Sinds de invoering hebben private ziekenhuizen zich geworpen op deze markt en ingezet op klantvriendelijke zorg. Publieke ziekenhuizen hebben zich gedwongen gezien om efficiënter te werken. Uiteindelijk resulteerde dit in kwalitatief betere zorg tegen lager kosten, die zeer gericht is op de klant - zozeer, dat de ziekenhuizen in Lombardije steeds meer cliënten en dus financiering van buitenaf aantrekken.

De les hiervan is duidelijk. Als je laat concurreren op prijs, loop je een groot risico op armoedige en uitgekledede dienstverlening. Concurrereer je op innovatie en kwaliteit, dan krijg je waarschijnlijk innovatie en kwaliteit. Maar het is een mythe dat het met een bedrijfsmatige aanpak altijd goedkoper én beter kan.

Dan kom ik nu terug op burgerschap. In het begin zei ik al: de huidige opvatting over burger is vooral die van de burger als consument. Hij wordt geacht vooral dingen aan te schaffen – niet om dingen mee vorm te geven. Laten we als voorbeeld de publieke ruimte nemen. De publieke ruimte is de plek waar men zich kan ontspannen, waar men anderen kan ontmoeten. Men kan zich vereenzelvigen met bijzonder mooie stukken van de stad of karakteristieke gebouwen. Oude gebouwen maken ons vanzelf bewust van de keten van generaties die de stad hebben opgebouwd. Maar het is ook de plaats waar we of we het willen of niet, geconfronteerd worden met overeenkomsten en verschillen in (groeps-) identiteit, zoals groepen meisjes met hoofddoekjes, of gezinnen in trainingspak – en zo leren o te gaan met diversiteit.

Juist in een diverse gemeenschap vervult de publieke ruimte dus een belangrijke functie bijvoorbeeld met betrekking tot identiteit. Maar ze wordt tegenwoordig vooral gebruikt als melkkoe: de stationsgebouwen waar je tussen de winkeltjes en de AH-to-go's naar de trein slalomt; de steeds grotere reclameborden in onze winkelstraten en op drukke kruispunten. Enige jaren geleden voerden in Parijs groepen burgers actie tegen de in hun ogen overheersende reclame-uitingen in onder andere de Parijse metro. Met name de enorme reclameposters moesten het ontgelden: ze werden beklad met leuzen. De bedrijven van wie de reclame-uitingen werden beschadigd, reageerden met een poging om de actievoerders juridisch aansprakelijk te stellen voor de schade aan hun eigendom. De reactie is tekenend voor de manier waarop het publieke domein vaak wordt benaderd. De betreffende bedrijven maakten gebruik van de openbare ruimte, juist omdat er veel mensen komen. Daarom wilden ze juist daar hun posters hangen. Ze realiseerden zich niet dat ze daarmee een speler waren geworden in diezelfde publieke ruimte. En omdat ze spelers zijn – met ons allemaal- horen ze open te staan voor de reacties die hun aandachtstrekkend genereert: ze hadden dus met de actievoerders, burgers, in debat moeten gaan, in plaats van hen een rekening te sturen.

Het kan de moeite waard zijn om oog te hebben voor manieren waarop burgers de maatschappij vorm kunnen geven, ook als het niet de traditionele pressiegroepen of NGO's betreft. Informatievoorziening, bijvoorbeeld, is van toenemend belang in een wereld waarin ideeën, opinies, merken, beeldvorming en spinning steeds belangrijker worden. Toch komt dit aspect in bijvoorbeeld de discussie over de toekomst van de publieke omroep nauwelijks terug. Die gaat vooral over de vraag of we een brede publieke omroep moeten hebben of één die alleen maar programma's maakt die de markt niet kan brengen. Het debat over de toekomst van de kranten gaat voornamelijk over de vraag hoe zij zich, ten opzichte van nieuwssites en gratis kranten nog staande kunnen houden, en of zij subsidie behoeven. Andere vormen dan hetzij publieke hetzij private financiering lijken in dit debat niet te bestaan.

De journalist Joris Luyendijk zwengelde in zijn boek 'Het zijn net mensen' de discussie aan over hoe kranten aan hun maatschappelijke taak zouden moeten voldoen: burgers berichten over wat er in de wereld gaande is, en dat ordenen en analyseren. Ten tijde van de verkoop van het NRC Handelsblad, zette hij aan het eind van ene stukje voor zijn weblog een klein terzijde ("NRC staat te koop voor zo'n 65 miljoen euro. NRC heeft ruim meer dan 200.000 abonnees. Als iedere lezer nu een (verhandelbare) obligatielening van 300 euro verstrekt, kan de krant een lezerscoöperatie worden.")

Het leverde een golf van positieve reacties op. Binnen enkele dagen waren er duizenden mensen die niet alleen de noodzaak van een onafhankelijke, kwalitatief goede nieuwsvoorziening zagen, maar die ook nog eens bereid waren om er geld in te stoppen. Als zijn oproep iets eerder was gekomen in het verkooptraject van het NRC Handelsblad, had hij een goede kans van slagen gehad. Want haalbaar is het idee zeker. De Duitse krant die Tageszeitung is bijvoorbeeld het eigendom van een coöperatie met 9400

leden/lezers. Er zijn dus met enige moeite duizenden burgers te vinden die de krant willen kopen omdat zij het belang zien van een onafhankelijke, kwalitatief goede nieuwsvoorziening en ervoor willen zorgen dat dit voor andere burgers beschikbaar is.

Dit geeft een heel ander beeld van de burger, dan het beeld dat de neo-liberale beleidsmakers voor ogen stond die het bedrijfsmatig werken en het marktdenken in de overheid introduceerden. De burger is meer dan een consument. Meer dan iemand die alleen gedreven wordt door geld, persoonlijk gemak of welvaart. Neem onszelf. Waarom werken wij bijvoorbeeld bij de overheid, niet vanwege de riante salarissen en de leasebak. Daarom worden wij ook wel gezien als grote sufferds. Maar wij zien onszelf liever als gedreven professionals met een hart voor de publieke zaak – daarover zo meer. De meeste kunstenaars worden nooit schatrijk en gaan daar ook niet vanuit. Het is de kunst zelf waar ze het voor doen. Er zijn ook andere zaken waarmee burgers gemotiveerd kunnen worden het beste uit zichzelf te halen. In een bloeiende beschaving komen ook die andere motivatoren tot hun recht. Een overheid moet dit erkennen en er 'gebruik' van maken. Dat betekent niet zaken 'over de schutting gooien' en maar aan de burger overlaten, zoals de verzorging van groenstroken. Het betekent: burgers uitnodigen om initiatieven te nemen, zoals in het voorbeeld van de cultuursector. Het betekent: burgers betrekken bij beleidsvorming en vormgeving van bijvoorbeeld hun leefomgeving. Het betekent: instellingen niet alleen verantwoording laten afleggen aan de politiek maar ook aan de samenleving in de vorm van een democratisch gekozen of in ieder geval breed en representatief samengesteld en ter zake kundig publiek.

Ik had het over gedreven ambtenaren. Daartoe reken ik mezelf en het is ook vanuit die gedrevenheid dat ik dit verhaal vertel. Toen ik tien jaar geleden aantrad, kon ik kiezen of ik de ambtseed aflegde of de belofte. Ik keek eens goed naar de tekst, en koos de belofte. De tekst ging namelijk alleen over niet corrupt zijn, en het aanzien en de geloofwaardigheid van het ambt niet schade. Dat is wat mij betreft slechts het minimale. Een ambtenaar is trouw aan de wet en aan de gerechtigheid. Hij of zij zet zich in voor het welzijn en de rechten van alle burgers, handelt onpartijdig en respecteert de democratische beginselen en procedures. Ambtenaren kennen een brede professionaliteit, vaak voortkomend uit langdurige inzet voor de publieke zaak. Daar zit dus deskundigheid ten aanzien van beleidsinstrumenten, en ten aanzien van de context waarin geopereerd wordt. Een ambtenaar is een professional die soms de politiek kan tegenspreken -binnenskamers dan- als bijvoorbeeld grondrechten dreigen te worden overtreden, uitvoering onhaalbaar is of ongewenste effecten zal hebben. En een sterk politiek bestuurder doet daar zijn of haar voordeel mee.

Het zal u nu niet meer verbazen, dat wij ambtenaren vooral oproepen tot sterke politici. Politici die zichzelf, en de overheid, serieus nemen. Wat ons betreft, mag er dus geïnvesteerd worden in een grotere staf voor het parlement. Wat we nodig hebben, zijn niet zozeer de politici die zich toeleggen op het stellen van een recordaantal kamervragen en het aanvragen van zo veel mogelijk spoeddebatten, maar inhoudelijke en geïnformeerde politici. De ouderwets ambachtelijke politici. Die heldere keuzes durven maken en verder durven kijken dan vier jaar. Die naar de burger luisteren, die erbij betrekken, maar vanuit het besef dat zij de keuzes maken – voor ons allemaal, en voor onze kinderen en kleinkinderen die zullen leven in de wereld van morgen.